

RIESLING UIT DE ELZAS – RIESLING DE L'ALSACE

April Van De Mieroop

Eindwerk academiejaar 2015 – 2016

voor het verwerven van de titel
Sommelier-Conseil

geschreven in opdracht van

de Vlaamse Wijnacademie

en

l' Université du Vin de Suze-la-Rousse

Riesling uit de Elzas

Inhoud

1. Inleiding.....	4
1.1. Waarom “Riesling uit de Elzas”?	4
1.2. Doelstelling.....	5
2. Elzas	5
2.1. Geografisch.....	5
2.2. Historisch.....	7
2.3. Economisch.....	9
2.4. Klimaat.....	10
2.5. Bodem	11
2.6. Cijfers.....	11
2.7. Wetgeving: appellaties en vermeldingen.....	13
2.7.1. AOC Alsace.....	14
2.7.2. AOC Alsace Grand Cru	16
2.7.3. AOC Crémant d’Alsace.....	18
2.7.4. Vendanges Tardives en Sélection de Grains Nobles	18
3. Riesling: algemeen	21
3.1. Historisch.....	21
3.2. Ampelografie	21
3.3. In het glas	22
3.4. Synoniemen.....	22
4. Vinificatie van riesling	23
5. Zoete riesling.....	24
5.1. Inleiding.....	24
5.2. Edele rotting.....	24
5.2.1. Infectie (binnendringen) en aantasting (rot veroorzaken).....	24
5.2.2. Edelrot bij rijpe druiven.....	25
5.2.3. Ideale omstandigheden.....	25
5.3. Edele rotting in de Elzas	26
6. Karakteristieke frisheid	26
6.1. Zuren in druif en wijn	26
6.2. Malolactische omzetting	27

7. Aroma's.....	28
7.1. Aroma's: algemeen.....	28
7.2. Minerale aroma's: uiting van de bodem?	28
7.3. Petrolgeur: wat?.....	29
8. Proefopzet en mening van de wijnbouwers.....	30
8.1 Inleiding.....	30
7.2 Bevindingen.....	30
9. Combinatie met gerechten afhankelijk van het wijntype	31
9.1. Frisse fruitige riesling.....	31
9.2. Minerale riesling.....	32
9.4. Edelzoete riesling	32
10. Sterke punten en zwaktes ten aanzien van de Belgische consument.....	33
11. Conclusie.....	33
12. Referenties.....	34

1. Inleiding

1.1. Waarom “Riesling uit de Elzas”?

Riesling heeft mij van in het begin van de cursus geïntrigeerd, aangezien het een druivensoort is die tegenstrijdige wijnen oplevert. De wijn is tegenstrijdig in die zin dat ze gekarakteriseerd wordt door een mooie zuurtegraad die bij het proeven van het begin tot het einde waarneembaar is, terwijl het midden gekenmerkt wordt door volheid. Droge riesling wijn is het meest voorkomende wijntype en tevens ook mijn favoriet.

De tegenstrijdigheid is ook gelegen in het feit dat riesling verschillende wijntypes kan opleveren: van eenvoudige frisse aperitiefwijnen tot complexe volle dessertwijnen; en van fruitige, florale tot minerale – soms zelf met petrolaroma – wijnen.

Karakteristiek zal riesling bij eender welk wijntype relatief frisser zijn in vergelijking met andere cépages. Niet alle druiven kunnen deze brede waaier aan wijntypes opleveren, vandaar ook dat riesling mijn nieuwsgierigheid opwekt.

Mijn liefde voor de Elzas is ontstaan in januari 2014, tijdens een weekendje Eguisheim (wijdorp in Elzas). Hoe kon het ook anders met zijn prachtige kleurrijke en authentieke vakwerkhuisjes, waarin talloze vriendelijke wijnproducenten gevestigd zijn die klaarstaan voor een gezellige babbelen en degustatie.

Het Eguisheim weekend, mijn liefde voor de Aziatische keuken en het feit dat de witte wijnen uit de Elzas de meest benutte witte wijnen in Frankrijk zijn, zijn stuk voor stuk redenen die verklaren waarom de keuze voor dit onderwerp snel gemaakt was.

Vakwerkhuisen in Eguisheim (bronnen: <http://www.alsace-passion.com/eguisheim.htm> en <http://www.tourisme-alsace.com/fr/253000781-Eguisheim.html>)

1.2. Doelstelling

Deze thesis beoogt in eerste instantie een algemeen overzicht te geven over de Elzas en haar riesling.

In tweede instantie betracht deze thesis antwoorden te vinden op de volgende vragen:

- hoe komt het dat riesling verschillende wijntypes kan opleveren;
- hoe komt het dat riesling bij eender welk wijntype relatief frisser is in vergelijking met andere cépages (en zelfs zoete riesling wijnen niet gaan vervelen)
- Minerale riesling: hoe komen die minerale – inclusief petrol - geuren in de wijn (aroma's eigen aan riesling of aan terroir?)

In derde instantie wil ik als toekomstige sommelier ook even stilstaan bij gerechten die bij de verschillende types riesling kunnen geserveerd worden.

2. Elzas

2.1. Geografisch

Elzas: algemeen:

De Elzas ligt op 48° noorderbreedte. Het is een heuvelachtige streek in het noordoosten van Frankrijk die grenst aan Zwitserland en Duitsland. De regio telt 1,7 miljoen inwoners en bestaat uit twee departementen: de Haut-Rhin in het zuiden en de Bas-Rhin in het noorden.

De Elzas is 190 km lang, 50 km breed en heeft een oppervlakte van 8280 km² die een grote afwisseling in landschappen biedt: bossen, valleien, vlaktes, heuvels, etc. De hoofdstad is Straatsburg. De regio maakt na de regionale herindeling per januari 2016 deel uit van de regio Alsace-Champagne-Ardenne-Lorraine.

Kaart Elzas (bron: <http://www.larousse.fr/encyclopedie/region-france/Alsace/105009>)

Elzasser wijngaarden:

De wijngaarden van de Elzas zijn één van de noordelijkste van Frankrijk en van heel Europa. Zij liggen verspreid over 119 gemeenten in de departementen Bas-Rhin en Haut-Rhin. Het wijngebied is slechts enkele kilometers breed en de wijngaarden strekken zich uit over een lengte van 120 kilometer, van Marlenheim ter hoogte van Straatsburg tot Thann in het zuiden, met nog een kleine enclave in het hoge noorden rond Cleebourg. De wijngaarden bestaan uit smalle stroken, die verspreid liggen over een groot aantal heuvels op 200 tot 400 meter hoogte. De lengte ervan varieert van 1,5 tot 3 kilometer. Algemeen wordt gezegd dat Haut-Rhin meer en betere wijnen oplevert dan Bas-Rhin. In hoofdstuk 2.7.2 kan er een kaart van de wijngaarden gevonden worden.

Landschap Elzas (bron: <http://www.tui.nl/p/vakantie/frankrijk/elzas/>)

2.2. Historisch

De Elzas werd in de vijfde eeuw, net zoals Zwitserland en het huidige zuidwesten van Duitsland, bevolkt door de Germaanse stam van de Alemannen, maar werd reeds rond 500 ingelijfd bij het Frankische Rijk. Het maakte samen met Lotharingen vanaf de splitsing van het Frankische Rijk duizend jaar lang, tot in de 17de eeuw, integraal deel uit van het Duitse Rijk (Heilige Roomse Rijk).

Cultureel behoorde de Elzas tot het Rijnland en als zodanig maakte het als dusdanig in de 16de eeuw de lotgevallen mee van de kerkhervormingsstrijd in het Duitse Rijk: de meeste Elzasser steden voerden toen het lutheranisme in. In het zuiden, met als centrum Mühlhausen (Mulhouse), was de oriëntatie vooral op Zwitserland gericht, alwaar het calvinisme en Zwinglianisme doordrongen. Sociale, religieuze en economische onrust bracht de plattelandsbevolking ertoe zich aan te sluiten bij boerenopstanden die in de midden en zuidelijke Duitse gebieden om zich heen grepen en zeer gewelddadig door de adel werden onderdrukt. Om de uit balans geraakte machtsverhoudingen opnieuw te herstellen, werd in de Duitse gebieden de zogenaamde Dertigjarige Oorlog gevoerd en bij de vrede in 1648 vond in tal van gebieden, ook in de Elzas, een herstel van het rooms-katholicisme plaats.

Het zuiden van de Elzas (Sundgau, nu het departement Haut-Rhin) kwam door die vredesbesprekingen grotendeels in Franse handen. Dit was het eerste succes van het Franse streven naar de Rijn als de Franse staatsgrens.

De volgende stap vond in 1681 plaats met de overgang van Straatsburg en omgeving naar Frankrijk. Andere gebieden volgden één voor één, en in de loop van de 18de eeuw kwam de gehele Elzas onder Frans gezag, hoewel de Franse koningen tal van autonome bestuursvormen en rechtsplegingen lieten voortbestaan.

De Franse revolutie van 1789 voerde een centralistisch bestuur in en deelde de Elzas bestuurlijk op in departementen. Sindsdien kreeg de verfransing steeds meer gestalte, vooral onder de burgerij die zich nu op Parijs ging oriënteren. De plattelanders bleven niettemin als vanouds Duitse dialecten spreken. Maar vooral het Franse staatsonderwijs legde ook daar de grondslag voor toekomstige tweetaligheid. De zielzorg door de kerken hanteerde echter consequent de volkstaal ondanks de druk die werd uitgeoefend door Parijs.

Na de verloren Frans-Duitse Oorlog van 1870 moest Frankrijk het gebied aan het nieuwe Duitse Keizerrijk afstaan. Daarin vormde het sindsdien met Lotharingen als Elzas-Lotharingen een provincie die met de status van 'Reichsland' voorlopig vanuit Berlijn zou worden bestuurd. In Frankrijk bestond zeer veel weerzin tegen dit vredesverdrag, weerzin die voeding gaf aan decennialange revanchegedachten. Dit Revanchisme zou op zijn beurt weer bijdragen aan het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog.

Na 1870 werd het Frans gaandeweg voorlopig verwijderd uit het bestuur en het onderwijs. Honderdduizend, i.e. één op de tien, Elzassers en vooral de ambtenaren en militairen vertrokken naar Frankrijk. Na twintig jaar was de bestuurlijke situatie genormaliseerd en had het Duits als bestuurs- en onderwijstaal een exclusieve positie gekregen. Ook werd bestuurlijke autonomie onder een eigen regionaal parlement door Berlijn toegekend.

Straatsburg (bron: <http://www.location-obernai.fr/photo-strasbourg.html>)

Na de Eerste Wereldoorlog, bij de ondertekening van de Vrede van Versailles in 1919, kwam de revanche en werd de Elzas weer door Frankrijk ingelijfd. Nu riep de drastische invoering van het Frans in bestuur en op school verzet op, niet zozeer om nationale maar om praktische redenen. De meeste Elzassers verstonden namelijk geen Frans. Een autonomiebeweging wilde een aparte bestuurlijke status verwerven, maar dat werd door Parijs heftig afgewezen als uiting van landverraad.

De inlijving bij Duitsland in 1940, tijdens de Duitse bezetting van Frankrijk, werd daarom niet door alle Elzassers afgewezen. De nazi-terreur bracht daar verandering in, vooral na de invoering van de dienstplicht voor de Wehrmacht. De inlijving bij Duitsland werd door de meeste Elzassers uiteindelijk als een bezetting ervaren. De intocht van het Franse leger in 1945 was daarom voor velen een bevrijding en nadien besloten steeds meer Elzassers definitief Frans te worden en hun Duitse dialect niet meer door te geven aan hun kinderen. Tot in de jaren zeventig was er nog sprake van een zekere Duitse oriëntatie door de algemene afstemming op Duitse films, radio en TV-zenders en de Duitstalige edities van de Elzasser kranten. Maar deze generatie, die Duits op school had moeten leren en voor wie Frans een betrekkelijk vreemde taal was gebleven, stierf gaandeweg uit.

De enige officiële taal van de Elzas is nu het Frans, wat sinds 1945 ook de meest gesproken taal geworden is. Duits wordt facultatief als 'vreemde taal' in het onderwijs aangeboden. De taal van de oudere generatie op het platteland is hier en daar nog Rijnfrankisch in het noorden en Nederalemannisch dialect in het zuiden. De oorspronkelijke culturele verwevenheid met de Duitse streken aan de andere zijde van de Rijn is nog steeds te zien in de soms min of meer verfranse plaatsnamen en geografische aanduidingen. Ook de traditionele huizenbouw sluit aan bij die van het Rijnland en met name die in Baden.

2.3. Economisch

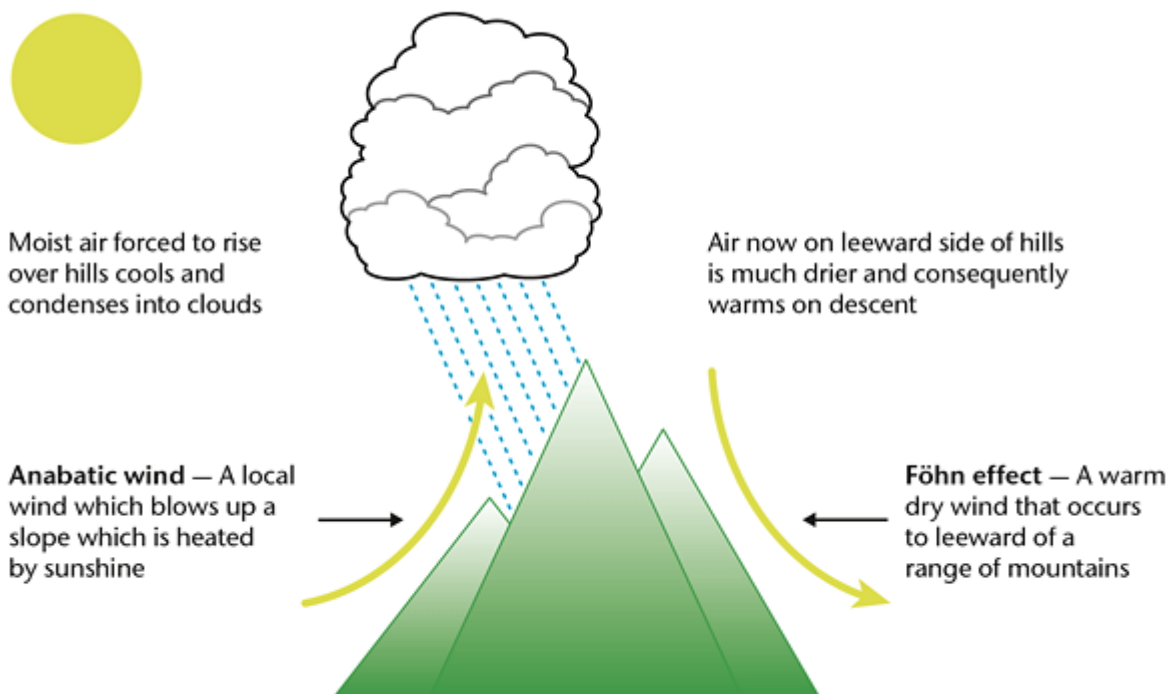
De Elzas is een van de meest dynamische en welvarende regio's van Frankrijk. Door zijn ligging bevindt de Elzas zich op het kruispunt van de Europese economie op de Rijnas. Het gebied beschikt over een moderne infrastructuur, waardoor er heel intensieve handel plaatsvindt tussen Noord- en Zuid-Europa.

De industriële activiteit floreert er nog steeds, aangezien ze ongeveer 30% van het BBP van de Elzas vertegenwoordigt. De Elzas heeft een sterke internationale aantrekkingskracht: het gebied behoort tot de Franse top wat betreft het aantrekken van buitenlands kapitaal. De industriële activiteiten zijn heel uiteenlopend en gaan van de automobielsector tot de petrochemie. De belangrijkste motor van de economie is momenteel echter de tertiaire sector, met biotechnologie als speerpunt. De landbouw bestaat voornamelijk uit de wijnbouw en de hopteelt.

2.4. Klimaat

Het wijng gebied ligt aan de oostelijke kant van de Vogezen en parallel aan de Rijn. De wijngaarden bevinden zich op een hoogte tussen 200 en 400 meter. De ligging, hoofdzakelijk op het zuiden en zuidoosten, en de bijzondere hoogte waarop de stokken staan, bieden een maximale instraling van zonneschijn.

De Elzas heeft als een van de weinige gebieden in Frankrijk een landklimaat. De zomers in de Elzas zijn zonnig en warm; de winters zijn doorgaans nat en koud. In de Elzas zorgen de Vogezen in het westen evenwel voor enige beschutting tegen de regen en de koude (het zogenaamde Föhn effect).

Föhn effect (bron: <http://www.netweather.tv/index.cgi?action=news;storyid=6951;sess=>)

Zo beperken de Vogezen, ten eerste, de maritieme invloed en versterken ze het continentaal aspect van het klimaat met warme zomers en koude winters. Dit heeft een gunstig effect op de wijnstok (temperaturen boven de 10°C tijdens de vegetatieperiode).

Ten tweede hebben de overwegend westenwinden de neiging hun neerslag overvloedig te laten vallen aan de westkant van de Vogezen en dus uitgedroogd af te dalen naar de wijngaarden. Hierdoor geniet Colmar zelfs van een heel droog microklimaat: het is de op één na droogste stad van Frankrijk met slechts 500-600 mm neerslag per jaar. Verder valt er in het overgrote deel van de streek tussen 600 en 650 mm neerslag.

Het droge klimaat is zo gunstig, omdat de wijnstok op zijn beste gedijt bij een beetje stress. De geringe neerslag maakt het ook mogelijk om het aantal behandelingen van de wijngaard te beperken, omdat rotting maar moeilijk tot ontwikkeling kan komen.

Het klimaat in de Elzas onderscheidt zich tenslotte door de afwisseling van warme dagen en koele nachten in het naseizoen. Deze conditie draagt bij aan een langzame en late rijping van de druiven, evenals aan de ontwikkeling van complexe aroma's en behoud van zuren en fruit.

2.5. Bodem

Zoals hierboven reeds aangegeven, ligt de wijnstreek in de twee Franse departementen Bas-Rhin en Haut-Rhin. Het totale wijnbouwareaal is zo'n 15.500 hectare groot waarvan ongeveer 60% in het zuidelijker gelegen Haut-Rhin is en de rest in Bas-Rhin.

De Elzas kent een enorme variatie aan bodemtypes die om de paar kilometer kunnen wisselen. De Elzas heeft een complexe geologische bodemstructuur met lagen graniet, kalk, klei, leisteen en zandsteen. Door deze verschillende bodemsoorten is er een grote verscheidenheid in het karakter van de wijnen.

2.6. Cijfers

Wijnproductie in de Elzas

- een heel karakteristieke productie van Alsace en Alsace Grand Cru: droge, aromatische wijnen die voor 90% wit zijn.
- voor 100% gebotteld in het productiegebied sinds de afkondiging van de wet van 5/7/1972.
- een exclusieve, beschermde fles: de flûte d'Alsace.
- 119 wijnbouwgemeenten.
- 15.600 hectaren AOC-wijngaard.
- 1,1 miljoen hectoliter gemiddelde jaarlijkse productie van AOC wijnen (ruim 150 miljoen flessen).
- 18% van de Franse productie van witte AOC wijnen, exclusief mousserende wijnen.

Wijnproducenten

- 119 wijnbouwgemeenten.
- 4200 wijnboeren waarvan er 1790 meer dan 2 hectare hebben en ruim 91% van de totale oppervlakte aan wijngaarden exploiteren.
- van de 860 producenten brengen er 200 bijna 89% van het totale volume op de markt.

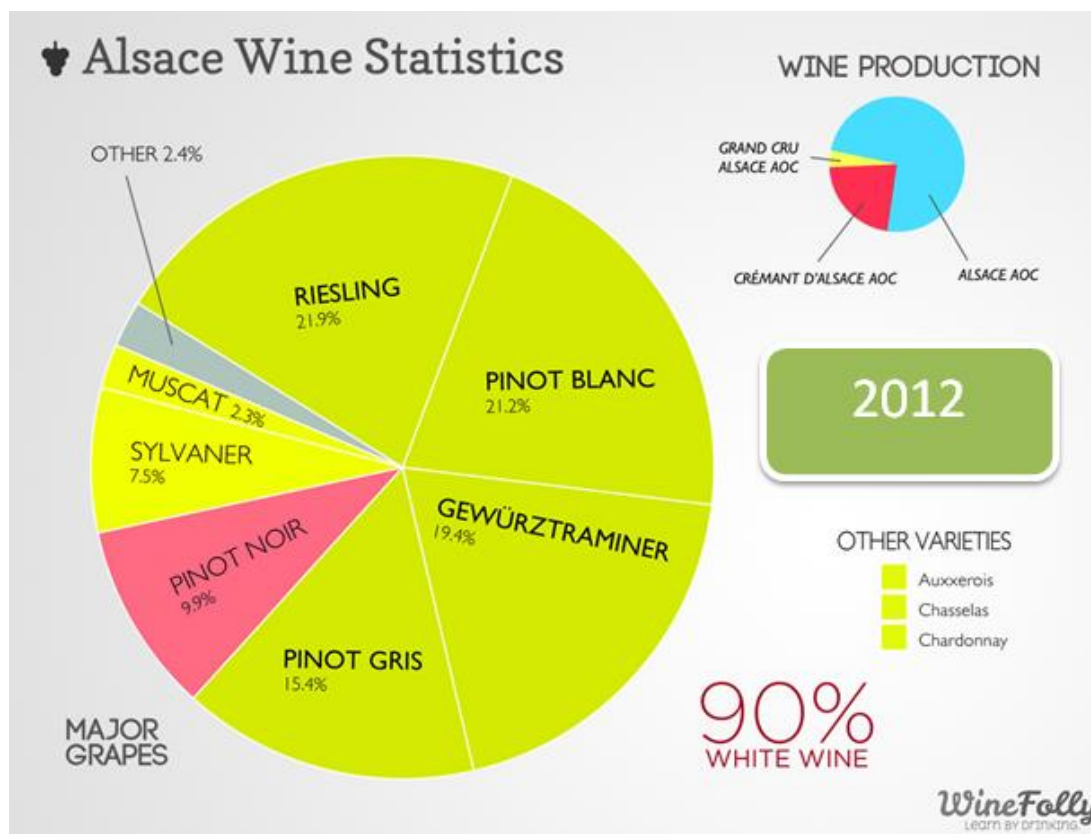
Het aandeel in de verkopen bedraagt:

- 20 % voor individuele producenten.
- 39 % voor coöperaties.
- 41 % voor handelshuizen.

Aanplant en volumes

De totale productieoppervlakte in de Elzas bedraagt 15 545 hectare. De verdeling voor de AOC-wijnen (Alsace, Alsace Grand Cru, Crémant d'Alsace) zijn als volgt (gegevens van het oogstjaar 2014):

- 21,8% riesling
- 21,3% pinot blanc
- 19,8% gewürztraminer
- 15,4% pinot gris
- 10,2% pinot noir

Cijfers voor het oogstjaar 2012 in beeld (bron: <http://winefolly.com/review/alsace-wine-region/>)

Het totale oogstvolume in de Elzas bedraagt 1 011 897 hectoliter (ruim 150 miljoen flessen, 18% van de Franse productie van witte AOC wijnen, exclusief mousserende wijnen).

De verdeling voor de AOC-wijnen (Alsace, Alsace Grand Cru, Crémant d'Alsace) is als volgt (gegevens van het oogstjaar 2014):

- AOC Alsace: 71,5%
- AOC Alsace Grands Crus: 3,9%
- AOC Crémant d'Alsace: 24,6%

Verkoop in cijfers

- Verkoop in flessen: 500 miljoen euro omzet (exclusief BTW).
- 40% van het totale landbouwproduct van de Elzas; meer dan 60% voor alleen de plantaardige producten.
- Bijna 30% van de thuisconsumptie van witte AOC-wijnen in Frankrijk (exclusief mousserende wijnen).
- 30% van de mousserende AOC-wijnen die in Frankrijk thuis worden gedronken, is Crémant d'Alsace (marktleider).
- 36,1 miljoen geëxporteerde flessen (270.600 hl), dat wil zeggen 26% van de totale verkoop van de Alsacewijnen (in flessen).

2.7. Wetgeving: appellaties en vermeldingen

In de Elzas worden de wijnen genoemd naar de druif waarvan ze zijn gemaakt. Op het etiket van de fles staat de druif duidelijk vermeld. Dat is heel gewoon voor wijnen uit nieuwe wijnlanden, maar veel minder gebruikelijk in een traditioneel wijnland als Frankrijk, waar wijnen genoemd worden naar dorpen of gebieden waar ze vandaan komen. Inderdaad, de Elzas is de enige wijnstreek in Frankrijk waarbij de naam van de cépage op het etiket van AOC wijnen wettelijk mag aangebracht worden.

Kenmerkend voor AOC wijnen is de exclusieve, beschermde fles (voor stille wijnen): de flûte d'Alsace. Deze is sinds 1959 verplicht. Ook moeten ze (sinds de wet van 5/7/1972) voor 100% gebotteld worden in het productiegebied.

Flûte d'Alsace

(bron:

<http://www.lesateliers-debacchus.com/les-differents-styles-de-bouteilles-de-vins/>)

Riesling, gewürztraminer, pinot gris, pinot blanc en pinot noir zijn de zogenaamde edele druivenrassen van de Elzas en geven wijnen die tot de beste van de Elzas gerekend worden. De druiven worden meestal met de hand geplukt. Dit proces neemt ongeveer 250 uren per hectare in beslag. Concreet betekent dit dat er 30 personen nodig zijn om op 1 dag 1 hectare te oogsten.

Wijnen met de AOC Alsace zijn onderworpen aan een continue controle door een onafhankelijke instelling (OIAL) onder toezicht van het INAO. Deze controle is zowel van proeftechnische als bedrijfstechnische aard.

2.7.1. AOC Alsace

Alsace is de basisappellatie voor alle ‘gewone’ wijngaarden. Ze liggen vaak lager op vruchtbare grond, en de oogstrendementen zijn hoog. Dat zijn geen ideale omstandigheden voor de productie van grote kwaliteitswijnen. Het maximum toegestane rendement is voor witte druiven wettelijk vastgesteld op 80 hectoliter per hectare + PLC (‘plafond limite de classement’; jaarlijks vastgestelde marge die de wijnmaker meer mag produceren dan de wettelijke grens). Kwaliteitshuizen kiezen bewust voor een lager rendement.

De appellatie werd in 1962 gecreëerd en is van toepassing op wijnen afkomstig uit streng en nauwkeurig afgebakende percelen die historisch gezien de kern van de productie vormen. Wijnen met de Appellation d’Origine Contrôlée (‘AOC’) Alsace mogen gemaakt worden van één enkel druivenras. In dat geval kan de naam van die druif op het etiket vermeld worden.

Voor wijnen die over een bijzondere eigenheid beschikken en die beantwoorden aan strengere eisen kan de naam van de AOC aangevuld worden met:

1. een gemeentelijke herkomstaanduiding. Deze benaming beantwoordt aan specifieke productieregels. Er zijn 13 gemeentelijke appellations: Bergheim, Blienschwiller, Côtes de Barr, Côte de Rouffach, Côtes du Haut Koenigsbourg, Klevener de Heiligenstein, Ottrott, Rodern, Saint-Hippolyte, Scherwiller, Vallée Noble, Val Saint Grégoire, Wolxheim.
2. een naam van een lieu-dit. De lieux-dits (wijngaarden met een naam) voldoen eveneens aan specifieke productieregels ten aanzien van druivenrassen, plantdichtheid, snoei, geleiding, rijpheid van de druiven en opbrengst. Ze zijn nog strikter dan die voor de gemeentewijnen.

	Sylvaner	Pinot Blanc	Pinot Noir	Gewurztraminer	Riesling	Muscat	Pinot Gris	Chasselas	Auxerrois	Savagnin Rose
AOC ALSACE	●	●	●	●	●	●	●	●	●	
AOC ALSACE "LIEU-DIT"	●	●	●	●	●	●	●	●	●	
AOC ALSACE "COMMUNALE"										
BLIENSCHWILLER	●									
CÔTES DE BARR	●									
CÔTE DE ROUFFACH			●		●		●		●	
KLEVENER DE HEILIGENSTEIN										●
SAINT-HIPPOLYTE			●							
OTTROTT			●							
RODERN			●							
VALLÉE NOBLE				●	●		●			
VAL ST GRÉGOIRE		●					●		●	
SCHERWILLER					●					
WOLXHEIM					●					
COTEAUX DU HAUT-KOENIGSBOURG				●	●					
BERGHEIM				●						

Légende : ● Blanc frais & sec ● Blanc puissants & intenses ● Rouge

Toegestane cépages in AOC Alsace (bron: <http://www.vinsalsace.com/fr/gouts-et-couleurs/aoc/aoc-alsace/>)

2.7.1.1. Assemblage wijnen